

Світлана ДУБОВИК,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти
та методик гуманітарних дисциплін
Педагогічного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка

Фонетичні аспекти культури мовленнєвого спілкування молодших школярів

Анотація. У статті розглядаються фонетичні аспекти культури мовленнєвого спілкування як важливого складника комунікативної культури молодших школярів; основні напрями роботи вчителя щодо формування в учнів фонетичної компетентності.

Ключові слова: культура мовлення, культура спілкування, культура мовленнєвого спілкування, фонетична компетентність.

Нові пріоритети і цінності розвитку українського суспільства, поява нових можливостей для розкриття потенціалу мовної особистості школярів висувають високі вимоги до комунікативної підготовки учнів початкової школи. Тому закономірною є модернізація системи початкової мовної освіти й актуалізація проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів, спрямованої на забезпечення високого рівня володіння українською мовою як засобом спілкування, пізнання і впливу.

Одним із шляхів досягнення поставленої мети є робота над формуванням у школярів культури мовленнєвого спілкування. У якості концептуального орієнтиру нами обрано компетентнісну модель комунікативної підготовки учнів початкової школи. Застосування цього підходу забезпечить формування в учнів культури мовлення і культури спілкування, сприятиме підвищенню рівня загальної мовленнєвої культури.

Розглянемо фонетичні аспекти культури мовленнєвого спілкування молодших школярів і накреслимо основні напрями роботи вчителя над формуванням в учнів культури мовлення і культури спілкування.

Робота над різними видами усного мовлення

У спілкуванні наявні три види усного мовлення: монолог, діалог, полілог. **Монолог** — мовлення однієї людини. Йому властиві значні за обсягом тексти, що мають змістову і структурну завершеність. Монологічне мовлення — як безпосередньо спрямоване на слухачів, так і дистантне (радіо, телебачення, звукозапис) — близьке до писемного. **Діалог** — обмін висловленнями-репліками між адресантом і адресатом. Він також має значеннєву і структурну цілісність, оскільки складається з поєднаних між собою висловлювань: запитання — відповідь, зауваження — пояснення, прохання — відмова тощо. Діалог викорис-

товується в усіх стилях мовлення, але його стихія — це побутово-розмовний стиль. **Полілог** — розмова між декількома особами. У полілозі змістовий і формальний зв'язки між репліками має ширшу амплітуду коливань, ніж у діалозі. Отже, пріоритетними напрямками діяльності вчителя на уроках української мови має стати робота над монологічними, діалогічними і полілогічними висловлюваннями школярів, що співвідноситься з організацією навчальної діяльності учнів на уроці — індивідуально, в парах, у групах та колективно.

З метою формування й удосконалення в учнів початкової школи монологічних умінь рекомендуємо вчителю застосовувати орієнтовну тематику монологічних висловлювань школярів, джерелом якої є усна народна творчість — прислів'я і приказки про культуру мовлення та спілкування.

Де багато слів, там мало мудрості.
Мудре слово в громаді вагоме.
Слово чемне кожному приємне.
Добре слово добром і озветься.
Від теплого слова лід розмерзає.
Добре слово краще за цукор і мед.
Легідне слово — ключ до серця.
Ласкаве слово — що весняний день.
Ласкаве слово спокою порука.
Від ласкавих слів утихає гнів.
Одне приємне слово — наче сад цвіте.
Від щирого слова світ радіє.
Красне слово — золотий ключ.
Слова щирого вітання дорожчі за частування.
Легідні слова роблять приятелів, а гострі слова — ворогів.
Приємне слово — всім до любові, а мова гірка — кожен тіка.

Для формування й удосконалення діалогічних умінь школярів рекомендуємо вчителю скориста-

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

тися орієнтовною тематикою мовленнєвих ситуацій, застосування яких допоможе учням у побудові діалогів. Зазначимо, що під час діалогічних висловлювань має переважати робота в парах.

1. Тема. "Зустріч із однокласником".

Місце дії: на вулиці, у транспорті; **співрозмовники:** однокласники; **слова ввічливості:** звернення, вітання, запитання, прощання.

Мовленнєва ситуація 1. Уяви, що ти несподівано зустрівся на вулиці зі своїм однокласником. Про що можуть говорити однокласники під час зустрічі на вулиці?

Мовленнєва ситуація 2. Уяви, що ти несподівано зустрівся в автобусі зі своїм однокласником. Який діалог може відбуватися між двома однокласниками під час зустрічі в автобусі?

2. Тема. "Чергові".

Місце дії: у класі; **співрозмовники:** учитель, чергові учні; **слова ввічливості:** звернення, прохання, похвала, подяка.

Мовленнєва ситуація 1. Уяви, що ти сьогодні чергуєш у класі. Вчителька звернулась до тебе з проханням допомогти їй, а потім подякувала і похвалила за сумлінну роботу.

Мовленнєва ситуація 2. Уяви, що сьогодні ти зі своїм другом чергуєш у класі. Про що можуть говорити між собою чергові?

3. Тема. "У бібліотеці".

Місце дії: у бібліотеці; **співрозмовники:** бібліотекар, читачі; **слова ввічливості:** вітання, звернення, запитання, прохання, порада, подяка, прощання.

Мовленнєва ситуація 1. Уяви, що ти прийшов до бібліотеки, щоб повернути прочитану книжку і взяти нову для читання. Яка розмова може відбуватися між бібліотекарем і читачем?

Мовленнєва ситуація 2. Розкажи своєму однокласнику про книжку, яку ти прочитав і яка тобі дуже сподобалась. Порадь йому прочитати цю книжку.

4. Тема. "У їдальні".

Місце дії: у їдальні; **співрозмовники:** працівники їдальні, відвідувачі; **слова ввічливості:** вибачення, запитання, прохання, подяка.

Мовленнєва ситуація 1. Уяви, що ти прийшов до їдальні, а там довга черга. Ти хочеш зайняти чергу і купити собі чай із тістечком. Яка розмова може відбуватися між тобою та іншим відвідувачем їдальні, який стоїть у черзі?

Мовленнєва ситуація 2. Уяви, що ти зі своїм другом прийшов до їдальні. Ти хочеш поділитися з ним своїм сніданком. Який діалог може відбуватися між вами?

5. Тема. "Розмова по телефону".

Місце дії: у квартирі; **співрозмовники:** однокласники, батьки; **слова ввічливості:** звернення, вітання, запитання, привітання, прохання, подяка, прощання.

Мовленнєва ситуація 1. Уяви, що у твого друга (подруги) день народження. Ти вирішив привітати його (її) зі святом по телефону. Як ти привітаєш свого друга (подругу) з днем народження?

Мовленнєва ситуація 2. Ти вирішив зателефонувати мамі і попросити купити квитки у кінотеатр. Який діалог може відбуватися між вами?

6. Тема. "Ми – пішоходи".

Місце дії: на вулиці; **співрозмовники:** міліціонер, пішоходи; **слова ввічливості:** вітання, звернення, запитання, подяка, прощання.

Мовленнєва ситуація 1. Уяви, що потрібно перейти вулицю, на якій немає світлофора і пішохідного переходу. Ти звернувся до міліціонера з проханням допомогти тобі. Яка розмова може відбуватися між вами?

Мовленнєва ситуація 2. Загорілось червоне світло світлофора, машин немає, твій друг пропонує: "Ми встигнемо перебігти". Які твої дії?

7. Тема. "Я – пасажир".

Місце дії: у транспорті; **співрозмовники:** водій, кондуктор, пасажир; **слова ввічливості:** звернення, запитання, прохання, подяка.

Мовленнєва ситуація 1. Уяви, що їдеш в автобусі. Тобі необхідно оплатити проїзд. Яка розмова може відбуватися між тобою і кондуктором автобуса?

Мовленнєва ситуація 2. Уяви, що ти їдеш у тролейбусі. Ти точно не знаєш, на якій зупинці необхідно виходити. Ти звертаєшся до пасажирів з проханням допомогти тобі. Який діалог може відбуватися між вами?

8. Тема. "У магазині".

Місце дії: у магазині; **співрозмовники:** продавець, покупці; **слова ввічливості:** вітання, звернення, запитання, прохання, подяка, прощання.

Мовленнєва ситуація 1. Уяви, що ти прийшов до магазину купити продукти. Який діалог може відбуватися між тобою і продавцем продуктового магазину?

Мовленнєва ситуація 2. Уяви, що ти зайшов до магазину промислових товарів і звертаєшся до продавця з проханням показати тобі мобільний телефон, який хочеш придбати. Яка розмова може відбуватися між тобою і продавцем-консультантом?

9. Тема. "У музеї".

Місце дії: у музеї; **співрозмовники:** співробітник музею, екскурсовод, екскурсанти; **слова ввічливості:** вітання, звернення, запитання, подяка, прощання.

Мовленнєва ситуація 1. Уяви, що ти знаходишся у краєзнавчому музеї. Які запитання ти можеш поставити екскурсоводу, який проводить екскурсію по музею?

Мовленнєва ситуація 2. Уяви, що ти з другом знаходишся у художньому музеї. Яка розмова може відбуватися між вами під час оглядової екскурсії по музею?

У роботі над формуванням умінь діалогічного мовлення рекомендуємо вчителю скористатися системою мовленнєвих вправ, мета яких — навчання школярів будувати діалогічні висловлювання і розвиток умінь спілкуватися і брати активну участь у конструктивному діалозі.

1. Поставте один одному два запитання за змістом тексту.

Дайте усні відповіді на поставлені вам запитання.

Це цікаво знати! Перші театри розташовувалися просто неба. Пізніше вони розміщувалися у закритих приміщеннях. Греки першими почали будувати кам'яні будівлі для театрів. У давні часи акторами були тільки чоловіки.

2. Поміркуйте і скажіть, чому так говорять: *просто неба*. Розкажіть своєму товаришеві.

3. Прочитайте діалог в особах.

— Наступної п'ятниці ми підемо з тобою до театру, — сказала Настусі мама.

— А сьогодні який день? — запитала Настуся.

— Сьогодні субота.

— Ой, скільки ж це днів чекати? — почала лічити дівчинка. — Неділя, понеділок...

Скажіть, які ще дні треба назвати.

4. Поспілкуйтеся один з одним і дізнайтеся, які театри любите відвідувати ваш співрозмовник. Побудуйте діалог за зразком:

— Який театр ти любиш відвідувати?

— Мені подобається...

— У якому театрі ти...

— Найчастіше я буваю...

5. Пригадай назви вистав, які ти переглянув у театрах. Розкажи своєму товаришеві. Користуйся поданим зразком.

З р а з о к. Вистава "Золоте курча".

6. "Моє перше інтерв'ю". Уяви себе журналістом. Тобі необхідно взяти інтерв'ю в актора театру. Постав і запиши три запитання до актора. Розіграйте зі своїм однокласником діалог між журналістом і актором театру.

7. "Моє перше інтерв'ю". Уяви себе актором театру. До тебе підійшов журналіст взяти інтерв'ю. Тобі необхідно відповісти на три запитання журналіста. Розіграйте зі своїм однокласником діалог між актором театру і журналістом.

8. Складіть і запишіть речення з поданих слів.

1. Нещодавно, театр, відвідали, ми.

2. Нам, спектакль, дуже, новий, сподобався.

3. Ми, від, були, в, цікавої, захопленні, вистави.

9. Прочитайте діалог учителя й учениці. Дайте правильну відповідь на запитання. Прочитайте діалог в особах.

Учитель запросив Ольгу до дошки:

— Ти читала про Котигорошка?

— Так, читала.

— То скажи, будь ласка, що за твір це: приказка чи казка?

З метою формування й розвитку полілогічних умінь молодших школярів рекомендуємо вчителю використати орієнтовну тематику полілогів. Зазначимо, що під час полілогічних висловлювань учнів має переважати робота в групі.

Два рази на рік літа не буває.

На вівторок бід зібралось сорок.

Сім п'ятниць на тиждень.

Один урожай збирай, а про другий дбай.

Влітку один тиждень рік годує.

Одна розумна голова добре, а дві краще.

Краще за п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше.

У роботі над формуванням умінь полілогічного мовлення учнів рекомендуємо вчителю скористатися системою мовленнєвих вправ, мета яких — навчання школярів будувати зв'язні висловлювання і формування вмінь спілкуватися і конструктивно взаємодіяти з іншими, бути активним учасником полілогу.

1. Доберіть близькі за значенням слова до слова ввічливість. Поясніть своїм однокласникам, що вони означають, чемність.

Перевірте себе! Вихованість, гречність, доброчинність.

2. Прочитайте вислів про ввічливість у спілкуванні. Поміркуйте, як його доповнити. За потреби звертайтеся до довідки.

Ніщо не дається людині так _____, як ввічливість. І не цінується так _____, як ввічливість.

С л о в а д л я д о в і д к и: дороге, дешево.

Поясніть своїм однокласникам, що означає цей вислів.

3. Доберіть до поданих іменників спільнокореневі прикметники. Складіть сполучення слів за зразком.

З р а з о к. Ввічливість — ввічливі слова.

Чемність, доброта, привітність.

Поясніть своїм однокласникам, що означають складені сполучення слів.

4. Переставте рядки так, щоб прочитати вірш. Вивчіть напам'ять. Розкажіть своїм однокласникам.

Слова ці всім відомі,

чарівні є слова.

бо сила в них жива.

У нашій рідній мові

5. Прочитайте вірш Катерини Перелісної.

До всіх сердець, як до дверей, є ключики малі.

Їх кожен легко підбере, якщо йому не лінь.

Ти, друже, мусиш знати їх, запам'ятати не важко:

маленькі ключики твої — "Спасибі" і "Будь ласка".

Розкажіть однокласникам про свої "маленькі ключики", які допомагають вам ввічливо спілкува-

У роботі над формуванням умінь діалогічного мовлення рекомендуємо вчителю скористатися системою мовленнєвих вправ, мета яких – навчання школярів будувати діалогічні висловлювання і розвиток умінь спілкуватися і брати активну участь у конструктивному діалозі.

1. Поставте один одному два запитання за змістом тексту.

Дайте усні відповіді на поставлені вам запитання.

Це цікаво знати! Перші театри розташовувалися просто неба. Пізніше вони розміщувалися у закритих приміщеннях. Греки першими почали будувати кам'яні будівлі для театрів. У давні часи акторами були тільки чоловіки.

2. Поміркуйте і скажіть, чому так говорять: *просто неба*. Розкажіть своєму товаришеві.

3. Прочитайте діалог в особах.

– Наступної п'ятниці ми підемо з тобою до театру, – сказала Настусі мама.

– А сьогодні який день? – запитала Настуся.

– Сьогодні субота.

– Ой, скільки ж це днів чекати? – почала лічити дівчинка. – Неділя, понеділок...

Скажіть, які ще дні треба назвати.

4. Поспілкуйтеся один з одним і дізнайтеся, які театри любите відвідувати ваш співрозмовник. Побудуйте діалог за зразком:

– Який театр ти любиш відвідувати?

– Мені подобається...

– У якому театрі ти...

– Найчастіше я буваю...

5. Пригадай назви вистав, які ти переглянув у театрах. Розкажи своєму товаришеві. Користуйся поданим зразком.

З р а з о к. Вистава "Золоте курча".

6. "Моє перше інтерв'ю". Уяви себе журналістом. Тобі необхідно взяти інтерв'ю в актора театру. Постав і запиши три запитання до актора. Розіграйте зі своїм однокласником діалог між журналістом і актором театру.

7. "Моє перше інтерв'ю". Уяви себе актором театру. До тебе підійшов журналіст взяти інтерв'ю. Тобі необхідно відповісти на три запитання журналіста. Розіграйте зі своїм однокласником діалог між актором театру і журналістом.

8. Складіть і запишіть речення з поданих слів.

1. Нещодавно, театр, відвідали, ми.

2. Нам, спектакль, дуже, новий, сподобався.

3. Ми, від, були, в, цікавої, захопленні, вистави.

9. Прочитайте діалог учителя й учениці. Дайте правильну відповідь на запитання. Прочитайте діалог в особах.

Учитель запросив Ольгу до дошки:

– Ти читала про Котигорошка?

– Так, читала.

– То скажи, будь ласка, що за твір це: приказка чи казка?

З метою формування й розвитку полілогічних умінь молодших школярів рекомендуємо вчителю використати орієнтовну тематику полілогів. Зазначимо, що під час полілогічних висловлювань учнів має переважати робота в групі.

Два рази на рік літа не буває.

На вівторок бід зібралось сорок.

Сім п'ятниць на тиждень.

Один урожай збирай, а про другий дбай.

Влітку один тиждень рік годує.

Одна розумна голова добре, а дві краще.

Краще за п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше.

У роботі над формуванням умінь полілогічного мовлення учнів рекомендуємо вчителю скористатися системою мовленнєвих вправ, мета яких – навчання школярів будувати зв'язні висловлювання і формування умінь спілкуватися і конструктивно взаємодіяти з іншими, бути активним учасником полілогу.

1. Доберіть близькі за значенням слова до слова ввічливість. Поясніть своїм однокласникам, що вони означають, чемність.

Перевірте себе! Вихованість, гречність, доброчинність.

2. Прочитайте вислів про ввічливість у спілкуванні. Поміркуйте, як його доповнити. За потреби звертайтеся до довідки.

Ніщо не дається людині так _____, як ввічливість.

С л о в а д л я д о в і д к и: дорого, дешево.

Поясніть своїм однокласникам, що означає цей вислів.

3. Доберіть до поданих іменників спільнокореневі прикметники. Складіть сполучення слів за зразком.

З р а з о к. Ввічливість – ввічливі слова.

Чемність, доброта, привітність.

Поясніть своїм однокласникам, що означають складені сполучення слів.

4. Переставте рядки так, щоб прочитати вірш. Вивчіть напам'ять. Розкажіть своїм однокласникам.

Слова ці всім відомі,

чарівні є слова.

бо сила в них жива.

У нашій рідній мові

5. Прочитайте вірш Катерини Перелісної.

До всіх сердець, як до дверей, є ключики малі.

Їх кожен легко підбере, якщо йому не лінь.

Ти, друже, мусиш знати їх, запам'ятать не важко:

маленькі ключики твої – "Спасибі" і "Будь ласка".

Розкажіть однокласникам про свої "маленькі ключики", які допомагають вам ввічливо спілкува-

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

тися. Свої розповіді починайте словами: Під час спілкування...

6. Прочитайте пораду Надії Красоткіної про ввічливі слова. Здогадайтеся, які пропущені слова. За потреби користуйтеся словами з довідки.

Ось ці _____, _____ слова ви пам'ятайте, діти.

Від них і радість ожива, в очах промінчик світить.

Від цих _____, _____ слів тепліше людям жити.

Якщо ти їх не говорив, то треба говорити!

Слова з довідки: чарівних, добрих, прості, живі.

Розкажіть своїм однокласникам про чарівні, добрі та прості слова ввічливості.

7. Візьміть участь у полілозі "Які слова ввічливості ми вживаємо?".

— Які слова ввічливості ти вживаєш, коли...

— Я вживаю...

— Які ввічливі слова ти використовуєш, коли...

— Я використовую...

8. Складіть прислів'я і приказки. Поясніть своїм однокласникам, що вони означають. Обов'язково використайте їх під час спілкування.

1. Слово, приємне, чемне, кожному.

2. Лагідне, до, ключ, серця слово —.

3. Від, світ, широкого, радіє, слова.

9. Поміркуйте, як правильно сказати. Назвіть ті ввічливі слова, які є правильними і які необхідно вживати під час спілкування. Поясніть однокласникам свій вибір.

Дякую тебе, дякую тобі; прошу пробачення, вибачаюсь, перепрошую; вибач мене, вибач мені.

10. Пригадайте, як ввічливо звертатися до людей. Дайте відповідь на запитання: "Як звучить у рідній мові найдорожче слово *мама*?"

Доповніть віршовані рядки, використовуючи слова з довідки. Поясніть однокласникам свій вибір.

Найдорожче в світі слово

так звучить у рідній мові:

мамо, _____,

мамо, _____.

Слова для довідки: мамочко, матусю, матінко, матусю.

11. Складіть три речення. У першому реченні використайте ввічливі слова прохання, у другому — ввічливі слова подяки, а в третьому — ввічливі слова вибачення. Обміняйтеся своїми думками (складеними реченнями) з однокласниками.

12. Поміркуйте, чому в українців прийнято звертатися до старших, навіть дуже близьких людей, — матері, батька, дідуся, бабусі — на *Ви*.

Розкажіть про свої міркування однокласникам. Починайте розповіді словами: Я думаю... На мою думку...

Зазначимо, що в моно-, діа- і полілогічному усному мовленні важливими фонетичними засобами є артикуляція, наголошування, інтонація тощо. Вони впливають на сприйняття співрозмовником не лише тексту, а й самого мовця. Тому рекомендуємо вчителів спрямувати роботу на уроках української мови на формування зазначених складників культури мовленнєвого спілкування.

(Закінчення буде)

Олена БАБИЧ,

вчитель вищої кваліфікаційної категорії

Матвіївського ЗНВК "Всесвіт"

Вільнянського р-ну Запорізької обл.

Збережемо природу Землі разом (Урок з природознавства у 4 класі)

Мета. Поглибити і розширити знання учнів про вплив людини на природу; підвести дітей до усвідомлення необхідності зберігати і примножувати природні багатства, раціонально їх використовувати. Розвивати пізнавальний інтерес.

Виховувати бережне, господарське ставлення до природи як до рідного дому, бажання зберегти нашу планету Земля для нащадків.

Обладнання: карта півкуль, фотознімки та малюнки на тему: *Вплив людини на природу та шляхи збереження природи на нашій планеті.*

Девіз уроку: Як матусю рідну, бережім природу.

Бережимо кожную квіточку й травинку,

Бо ми всі природи рідної частинка.

Хід уроку

1. Організаційний момент.

Привітання, знайомство з гостями.

Працюємо наполегливо, швидко, старанно, щоб кожна хвилинка не втратилась марно.

На дошці зображення учня 5 класу.